

ZÁDORY OSZKÁR CSONTMINIATÚRJEI

Ezt a képet sohasem fogom elfelejteni. Zádory, ki Párizsban élte a művészek könnyű és színes életét, s legújabb szabású ruhában, frissen borotválva, fiatalon lépte át a fogság küszöbét, egy nedves kazamata sötétjében guggol, mellet verő szakállal, vértelen, vizenyős fogolyarccal, s a lőrésen beszüremelő fény mellett egy kis zsebkéssel fűr-farag csontdarabokat, melyeket az erőd udvaráról szedett fel. Körülötte a hosszú fogság alatt félőrültté lett fogolytársak veszekszenek, lármáznak. Kint a tenger zúg, s dagálykor robbanva ömlik át a hullám a kazamata tetején, míg a falon sziszegve csurog le a sós tengeri víz. Ha valaki helyzetére eszmélne, azt hinné, kriptában van élve eltemetve. De az emberi érdek és ösztön minden környezetben megtalálja a maga tápláló anyagát, és alig tud sorsa fölé emelkedni. Itt a küzdelem öt centiméterrel több helyért folyik, egy ajándékba kapott facipőért vagy darócíngért. Veszekedni, törtetni, gyilkolni képesek vagyunk egy falat kenyérért éppúgy, mint a legszebb asszonyért vagy a legmagasabb állásért. Mindenki belső imperativusának rabszolgája, de ezt a munkát nem robotban végzi, hanem idegerezének legteljesebb megfeszülésével. A szobrász kísértő vízióit faragja anyagba, s ha nincs eszköze, képes körmével a sziklába kaparni eszméit. De ehhez szükséges, hogy művészete ösztöneiben gyökerezzék. Ami csak betanultság az emberben, az könnyen lekopik róla, ha az életviszonyok megváltoznak. Az igazi művészetet azonban nem öli ki semmi, mert ennek az ösztön áll szolgálatában minden leleményességével, minden szívósságával és heroizmusával együtt. A pince mélyéről nap felé törő növény, mely rendes nagyságának százszorosát éri el, vagy a minden eszközétől megfosztott szobrász, ki csontszilánkokra

farag monumentális gondolatokat, mind a kettő egyformán megérthető természeti jelenség vagy bámulatra méltó csoda, kinek-kinek ideológiája szerint.

Ez az ösztönben rejlő erő, és néha erőszakosság is, egyik legjellemzőbb sajátása Zádory plasztikájának. Mozdulatokban, vonalakban, tekintetekben, ölelkezésekben mindenütt az erő, elevenség uralkodik, s nincs az em'beri testnek egyetlen porcikája sem, melyet bele ne tudna vonni abba a megfeszültségbe, mellyel az erőt kifejezi. A csontnak azonban, s ha lehet mondanom, a fogságnak technikája Zádory művészi érdeklődésétől egy egészen új irányt követelt meg. Ha eddig könnyen és fényűzően dolgozott, inkább csak kifejtve a márványból a belelátott alakot, most a meggyülemlett témák között válogatnia kellett, az anyagkezelés nehézsége miatt azokat jobban, mélyebben át kellett élnie és zártabban, szimbolikusabban kifejeznie. Azelőtt Párizsban élt, hol még a legvérbelibb művész is szívesen von el ihletése óráiból nem, egyet a bőven kínálkozó életörömök számára. Művészete itt inkább volt életkedvnek fölöslege, mint egyetlen életcél, inkább volt kereset, mint keresés. Jött azonban a fogság, mely az élvek, pompázó formák dús kirakatától egyszerre elvágta őt. Volt élete elérhetetlen messzeségbe húzódott, hová csak az emlékezés halk bárkáján tudott eljutni. Az emlékezés pedig megtompítva, elfinomítva hozta vissza élményeit, melyek mentől távolabb estek megélésük idejétől, annál inkább táplálkoztak csupán a művész teremtő képzeletéből. A fogsági élet, a magány és szenvedések így vezették el a formák teltségével és mozgékony-ságával parádézó szobrászt az egyszerűséghez, az eszménységhez, a stilizáláshoz. Megváltozott, elmélyült szemléletének a csont egész természetszerűleg kínálkozott anyagul. Benyomástalan és egyhangú napjainak csendjében csak múlt életének víziói keresték fel, ezek a csalfa, lengeteg képek, melyeket inkább csak kilehelni, mint kifaragni lehetett a csont sápadt, áttetsző anyagából. Természetesen előbbi alkotó modora nem egykönnyen adta meg magát az új élet és új anyag követelményeinek. Nyilván kitetszenék e csontfaragások evolutív összeállításából, hol elsőnek a kígyóval

hadakozó, mozgékony, nietzschei férfialak szerepelne, hogy miként válnak a kitárt karok, a keményen marcoló kezek csukottakká, békésen megnyugvókká s az izomhullámzások csupán egy mosoly, egy nemes profil vagy arckifejezés hangsúlyozásává, aszerint, ahogy a művész mindjobban megbarátkozik új anyagával, és kitanulja a vele való bánásmód technikáját. Az epikus több szólamot, a monumentális elképzelést lassanként felváltja nála a faragásnak kisebb igényű, de nagy szuggesztív erővel bíró lírizmusa. Némelyik csontja emlékeztet Szent Ferenc legmegkapóbb himnuszaira. Egyszerűen, közvetlenül fogja meg a legmélyebb problémákat és érzéseket, a nagy rendalapítónak azzal a tegező naivitásával, ami vetekedik a zsenialitás legmagasabb rendű kifejezési formáival. Kis Krisztusa a kereszten, mely ebben a stílusban készült, valóságos műremek.

Öt évi fogsága alatt több mint ötven darab csontmíniatúrt készített Zádory. Nem mindegyik egyforma értékű, több belőle csak vázlatban készült el, de nem tudnám a gyűjteményből, mely a maga nemében igazi különlegesség, egyiket se kivetni. Mindegyiknek van legalábbis dokumentálás értéke. Bizonykodnak alkotójuknak nemcsak művészi problémáiról, de lelki élete válságainak is mintegy egyetlen, organikus megnyilatkozásai. A gond, a szeretet, mellyel készültek, elárulja, hogy egy minden egyéb érvényesülési lehetőségtől elzárt művészember eszményi élete differenciálódott beléjük a maga egészében és teljes közvetlenségében. Mindegyik darab bálványa s egy szebb jövő felé utaló reménysége volt egy árnyékvilágba taszított álmodozó léleknek, s ez a körülmény különös súllyal tetézi e kis műremek művészi becsét.

Zádory, aki gyűjteményes kiállításában e csontfaragványokon kívül egyéb, hazatérte óta készült műveit is először mutatja be a magyar közönségnek, számíthat rá, hogy eddig nálunk ismeretlen nevének nagy népszerűséget fog szerezni a művészet barátai között.